

ВІДГУК

**офіційного опонента докт. філол. наук, проф. І. С. Шевченко
на дисертацію Шуляк Ірини Михайлівни
«Непрямі мовленнєві акти у романах Патріка Вайта:
лінгвостилістичний та функціонально-прагматичний аспекти»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук
із спеціальності 10.02.04 – германські мови (ХДУ, 2018)**

У своєму дисертаційному дослідженні І.М. Шуляк вивчає комплекс функціонально-прагматичних та лінгвостилістичних характеристик непрямих мовленнєвих актів у персонажному мовленні романів П. Вайта.

Тексти романів лауреата Нобелівської премії з літератури австралійського письменника Патріка Вайта вперше стають об'єктом дослідження в Україні, що засвідчує актуальність обраної теми. Нагальна необхідність виявлення особливостей авторського стилю П. Вайта, зокрема лінгвопрагматичних і прагматистичних властивостей його персонажного мовлення, обраних за предмет аналізу в роботі, підсилює її актуальність.

Як позитивне слід відмітити зверення авторки до методологічних витоків вітчизняної прагмалінгвістики, закладених у працях славетного «батька» української прагматики професора Г.Г. Почепцова. Ще у 1975 році він першим, відкривши «залізну завісу», познайомив українських науковців з принципами розроблюваної на Заході лінгвістичної прагматики, де того ж року Дж. Серл визначив непрямі мовленнєві акти як висловлення, «in which one illocutionary act is performed indirectly by performing another» [Searle J. (1975) Indirect speech acts. P. 60]. Г.Г. Почепцов надав власне, багато в чому відмінне і піонерне на той час бачення транспонування комунікативного смислу речення, яке він відносив до сфери комунікативного синтаксису. За десятиліття, що минули, прагматика зробила суттєвий крок вперед, переосмислила ті перші, безумовно цінні ідеї. Зокрема, у сучасній науці непрямі мовленнєві акти, як правило, витлумачуються не як результат транспозиції одного іллокутивного типу

висловлення в інший, а у термінах первинних / вторинних іллокутивних сил і на тлі більш широкого соціально закоріненого підходу із залученням суміжних наук. Цю проблему визначають як прояв більш загального принципу «social binding», згідно якого вербальна взаємодія, зокрема у непрямій формі, – частина соціальної діяльності людини [Seuren P. (2009) *Language from Within*. Vol. I.: *Language in Cognition*. P.140; Senft G., (2014) *Understanding pragmatics: an interdisciplinary approach to language use*]. Тож сьогодні дослідники не замикаються на вивченні комунікативної інтенції у дусі перших розвідок, що безпосередньо витікали з логіки. Акти мовлення вивчаються згідно експансіоністського та експланаторного принципів панівної функціональної парадигми, тобто із залученням комплексу когнітивного, психологічного, соціокультурного підходів: з позиції ролей учасників спілкування, фактичних цілей, яких вони досягають своїми висловленнями, соціопсихологічного і ментального підґрунтя спілкування у неконвенційних ситуаціях тощо, як це роблять Д. Таннен, Ш. Блум-Кулька, Т.ван Дейк, Р. Карстон, Л.Р. Безугла, І.Є. Фролова та інші.

З іншого боку, ідеї традиційної прагмалінгвістики дали поштовх розвитку відмінного напрямку лінгвопрагматики – генристики або жанрології (М.М. Бахтін, В.В. Дементьєв та ін.), набутки якої були б плідними для прагмастилістичного вектору дослідження І.М. Шуляк. Нажаль, безумовно важливий доробок 1970-х років авторка та її науковий керівник не доповнили новітніми пріоритетними напрямками сучасного мовознавства, такими як когнітивна прагмалінгвістика, дискурсологія, генристика тощо.

Методологічно дослідження І.М. Шуляк спирається на функціональне розуміння непрямо реалізованих мовленнєвих актів (НМА) та лінгвальних засобів їх реалізації, притаманне традиційним прагматиці та лінгвостилістиці. Воно безпосередньо пов'язано з комплексною науковою темою «Системні та функціональні характеристики мовних одиниць фонетичної, граматичної, лексичної систем сучасної англійської мови», розроблюваної вченими Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Авторка застосовує релевантні до обраної методології загальнонаукові й лінгвістичні методи аналізу, що разом з великим за обсягом матеріалом дослідження (1236 фрагментів вживання НМА із 11 романів П. Вайта загальним обсягом 4904 сторінок) визначає обґрунтованість наукових положень і висновків, забезпечує надійність та достовірність одержаних результатів.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає у тому, що вперше виявлено індивідуально-авторську специфіку П. Вайта, зокрема, НМА у його персонажному мовленні; встановлено іллокутивні та перлокутивні характеристики реалізації НМА, що втілюють імпліцитні смисли і комунікативні інтенції персонажів його романів; визначено лінгвостилістичні особливості лексики, синтаксису, пунктуаційного оформлення аналізованих висловлень.

Виконана робота має теоретичну значущість для науки, що визначається її внеском у лінгвістичну прагматику і прагмастилістику; у розбудову теорії авторського ідіостилію стосовно романів П. Вайта; у поглиблення розуміння зв'язку структурно-семантичних і прагмастилістичних аспектів непрямого вираження комунікативних смислів у персонажному художньому мовленні.

Практична цінність отриманих результатів зумовлена доцільністю їх використання у курсах теоретичної граматики англійської мови (розділ «Прагматика речення»), стилістики англійської мови («Функціональна стилістика», «Стилістична прагматика»), а також курсах за вибором з прагмалінгвістики, інтерпретації тексту; можливістю їх використання у подальших наукових розвідках студентів та аспірантів.

Оформлення роботи і виклад матеріалу у цілому заслуговують позитивної оцінки. Наведені приклади здебільш адекватно ілюструють основні положення дослідження. Результати роботи відображені у 13 одноосібних публікаціях автора, з яких 5 – статті у фіхових виданнях України, 2 – у науковій зарубіжній періодиці та 6 тез доповідей на наукових конференціях. Автореферат дисертації повністю відображає її основні положення.

Дисертація має логічну структуру і складається із вступу, чотирьох розділів із висновками, загальних висновків, бібліографії (336 позицій) і додатків. Перший розділ «Теоретичні засади дослідження непрямих мовленнєвих актів в англomовному художньому дискурсі» присвячено виопрацюванню лінгвопрагматичних і лінгвостилістичних засад вивчення творення і розпізнавання НМА у дискурсі. До переваг роботи належить з'ясування характерних рис індивідуального стилю художнього дискурсу П. Вайта та визначення специфіки діалогічного мовлення його персонажів.

У другому розділі «Методологічні засади аналізу непрямих мовленнєвих актів в англomовному художньому дискурсі П. Вайта» деталізовано методологію і методи дослідження, розроблено методикy поетапного аналізу НМА в англomовному художньому дискурсі П. Вайта та запропоновано витлумачення процесу інтерпретації імплікатури непрямо реалізованих висловлень у мовленні його персонажів.

У третьому розділі дисертації «Лінгвостилістичні властивості непрямих мовленнєвих актів у художньому дискурсі Патріка Вайта» І.М. Шуляк доводить, що майже половина аналізованих НМА є стилістично маркованими. Встановлені нею засоби й прийоми прагматистики слугують індикаторами або маркерами імплікатури висловлення. Не менш вагомим є систематизація цих засобів на синтаксичному, лексичному та графічному рівнях у персонажному мовленні романів П. Вайта.

У четвертому розділі «Лінгвопрагматичні властивості непрямих мовленнєвих актів у художньому дискурсі Патріка Вайта» у результаті аналізу напрямів транспонування іллокуцій виопрацьовано таксономію непрямо реалізованих мовленнєвих актів у персонажному мовленні П. Вайта, де найбільш уживаними виявились директиви й експресиви, а найменш – комісиви, констативи й квеситиви. Слід позитивно оцінити звернення до одночасної реалізації кількох різнорідних іллокуцій у НМА, які авторка витлумачує як синкретичність, та встановлену залежність кооперативного / конфліктного типів спілкування персонажів П. Вайта від інтенсивності їхнього

волевиявлення та емоційно-оцінних властивостей НМА.

Отже загалом мета дослідження — виявлення лінгвостилістичних і функціонально-прагматичних особливостей НМА у персонажному мовленні романів П. Вайта — повністю досягнута.

Вивчення тексту дисертації, автореферату, наукових праць здобувача та перевірка в антиплагіатній інтернет-системі свідчать, що робота виконана самостійно, не містить плагіату або текстових запозичень і задовольняє вимоги академічної доброчесності. Сказане дозволяє вважати рецензоване дослідження самостійним та оригінальним.

Разом з тим, деякі положення в роботі І.М. Шуляк носять дискусійний характер або викликають зауваження.

1. Хоча здобувачка добре обізнана з науковим доробком прагмалінгвістів щодо комунікативної інтенції та засобів її реалізації у непрямий спосіб, у дисертації вона недоречно вдається до метонімії: *непряма інтенція, непрямий мовленнєвий акт, пряма/непряма іллокуція, непряма пропозиція* (с. 6, 50 і далі), що межує з викривленням цих понять. Як відомо, інтенція, іллокутивна сила належать ментальній сфері, і лише їх реалізацію мовець здійснює у прямий чи непрямий спосіб; мовленнєвий акт, пропозиція – лінгвальні феномени, що мають об'єктивні лексико-синтаксичні властивості і лише у певних контекстах і ситуаціях можуть переосмислюватись як імплікатура.

Нерозрізненими залишились в роботі і підстави непрямой реалізації висловлень – переосмислення пропозиції та/або іллокуції мовленнєвого акту (т.з. пропозиціональна, іллокутивна, а подекуди й перлокутивна імплікація).

Хоча висновки проведеного аналізу є в цілому переконливими, у розділі 4 залишається незрозумілим, як авторка витлумачує поєднання кількох іллокуцій в одному мовленнєвому акті (п. 1, с. 193): чи є воно ієрархією?

2. У роботі неточно вжито низку провідних термінів: іллокутивні сили *запитування, вираження психологічного стану* невірно названі «*квеситивна, експресивна іллокуція*» (с.151); процес *інференції* або *виводу смислу* неадекватно перекладено як «*домислювання*» (с.5 і далі), виведення

імпліцитного комунікативного смислу висловлення на базі фонових знань названо «домислюванням мовленнєвого акту» (с. 169); у розділі 3 іллокутивні маркери й індикатори імпліцитного смислу, перлокутивні оптимізатори недиференційовано подані під єдиним терміном *індикатори*.

Невиправданим видається спорадичне залучення до пояснення імплікатур (розділ 4) психотерапевтичної теорії нейролінгвістичного програмування з її технологією рефреймінгу (с.163-165) без попереднього обґрунтування у теоретичному розділі; зокрема, неадекватно потрактовано термін *фрейм*.

3. В окремих випадках авторка надто далеко заходить у витлумачені імплікатур. Серед загалу слухних прикладів важко погодитись з окремими суб'єктивними трактуваннями функціонування констативів (метафор) як *спонукання до дії* або як *наміру спокушання*; прямого реалізованого експресиву («*I'm just sick of this bloody rain*»), названого авторкою *НМА*, як *наміру повернути чоловіка* (стор. 103, 104, 105, 107). Із чотирьох комбінацій переосмислюваних типів НМА (с.156) приклади другого й четвертого видаються недостатньо переконливими.

4. Робота містить ряд прикрих тривіальних огріхів: приклад метонімії «*читати Гете*» названо «*синекдохою*» (с.107); риторичні питання про небажану дію *p* («*Wh-questions*» – т.з. приховані директиви типу «*Why are you doing p? → Stop doing p!*» [Gordon D., Lakoff G. (1971) *Conversational postulates*]) описані як *оцінні, запитальні, експресивні* акти (с.183, 167-168, 165, 151); невірно подані прізвиська Джона Калпепера, Іштвана Кешкеса (с. 174, 167); у висновках до розділу 2, п.3 повторено ідеї теорії релевантності (с. 79-80, 89); винесені на захист положення (с.21-23) мають розмиті формулювання; попри загальноприйняте відмінювання назв типів мовленнєвих актів (*директив, -у, -ом* і т.д.) у роботі зустрічаються як змінені (с.4), так і незмінені форми слів (с. 57 і далі). Подання прикладів без опису ситуації й контексту утруднює їх сприйняття (с. 166 та ін.). Цього можна було б уникнути за умови оптимізації наукового керівництва безумовно сумлінною здобувачкою.

У роботі також помічені друкарські вади (с. 27, 77, 158, 160, 166, 201);

- в анотаціях до автореферату наведено лише місце захисту і не вказано місце виконання роботи – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки МОН України.

Наведені зауваження та дискусійні моменти не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Ірини Михайлівни Шуляк, яка є завершеним самостійним дослідженням, що відповідає вимогам до кандидатських дисертацій «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р., № 567 зі змінами згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 та № 1159 від 30.12.2015. Авторка роботи І.М. Шуляк заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата філологічних наук із спеціальності 10.02.04 – германські мови.

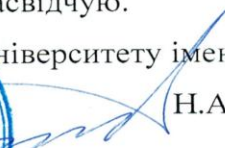
Офіційний опонент, доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри ділової іноземної мови та перекладу
Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна

І.С. Шевченко

Підпис докт. філол. наук, проф. І.С. Шевченко засвідчую.

Учений секретар Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Н.А. Вінникова

Візуал отримано

21.11.2018

*Учений секретар
завідувач кафедри
1.05*

Корнів А.О.

Філів-